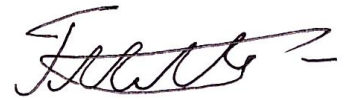

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**

ГОРОДНІЙ МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ

УДК 34(094)340.13

**ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУ
АКУЛЬТУРАЦІЇ У РЕЛІГІЙНОМУ ТИПІ ПРАВОВИХ СИСТЕМ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник

кандидат історичних наук, доцент

Дем'янчук Тетяна Дмитрівна,

Прикарпатський факультет Національної академії внутрішніх справ,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Кельман Михайло Степанович,

Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри теорії та філософії права Інституту права та психології;

кандидат юридичних наук, доцент

Кресін Олексій Веніамінович,

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
керівник Центру порівняльного правознавства

Захист відбудеться «2» вересня 2016 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 20.149.01 в Івано-Франківському університеті права імені Короля
Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Івано-Франківського університету
права імені Короля Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Є. Коновальця, 35

Автореферат розісланий «29» липня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р.В. Зварич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вплив глобалізації на державотворчі та правотворчі процеси в більшості країн світу охоплює технологічні, економічні, інформативно-політичні виміри формування громадянського суспільства, демократичної та правової держави. У контексті підвищення рівня правової активності та оптимізації правовідносин загалом проявляється інтерес до активізації особистісно-суспільних відносин і посилення ділового спілкування. У такому разі доцільно зауважити і про вплив глобалізації на оптимізацію механізмів опосередкування правових відносин у глобалізаційних масштабах. Адже посилюється спрямування глобалізаційних процесів у бік впливу права на ті сфери, що донедавна були для нього недоступні (приміром, транснаціональні суспільні відносини та ін.). Отже, передовсім необхідно підкреслити вирішальну та об'єктивно обумовлену роль глобалізації у розширенні правового простору загалом. Водночас глобалізація активізує і переосмислення поняття правової акультурації. У межах нинішнього розвитку правової системи доводиться констатувати безперервний вплив однієї правової системи на інші, менш розвинені. Відтак запозичуються елементи розвиненої правової системи для реінтеграції менш розвиненої.

Актуальність проблеми дослідження посилюється ще й тим, що нинішні умови розвитку правової системи неодмінно характеризуються мінливістю під впливами внутрішньодержавних, політико-правових, соціально-економічних та інших факторів, як і під впливом інтеграційних процесів у європейському співтоваристві. Відтак, якщо йдеться про релігійні фактори акультурації, то визнаним є безпосереднє проникнення релігійного учення у правове буття конкретної держави чи окремої соціальної спільноти, тобто проявляється імплементація релігійного змісту у сучасні культурно-правові форми, а це посилює обґрунтування важливості переосмислення зазначеної проблематики.

У цьому напрямі важливі дослідження таких визнаних учених, як Ф. Аквінський, Г. В. Ф. Гегель, Г. Гроцій, І. Кант, Ш.-Л. Монтеск'є, а також Я. Беме, Л. Берг, Ж.-Л. Бержель, Ф. Бродель, Л. Бернард, Ф. Бральо, М. Вар'яс, Т. Вудс, Г. Гольдс, М. Грубарг, Г. Гурвич, Р. Давид, О. Данильян, Е. Дулуман, Ю. Кардаві, В. Контікар, О. Лейст, Д. Ллойд, Е. Мадаєв, Н. Нойхауз, К. Осакве, А. Тер-Акопов, Л. Фуллер. Водночас зауважено на досягненнях таких дослідників, як С. Алексєєв, Л. Андрєєва, В. Андрєйцев, П. Антес, І. Бальжик, В. Бачинін, І. Биля-Сабадаш, І. Борщ, А. Величко, Д. Вовк, О. Волощенко, З. Гудаєва, О. Дзьобань, В. Дудченко, В. Кадіфов, М. Кельман, Л. Корчнева, О. Кресін, І. Ломака, В. Лубський, Д. Лук'янов, Л. Луць, О. Миронова, І. Міма, А. Мучник, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, О. Петришин, М. Цвік, І. Ситар, О. Скакун, В. Тацій, М. Хаустова та ін.

Наявні дослідження в цій сфері здебільшого характеризуються фрагментарністю. Попри це, теоретична основа дисертації дала змогу простежити, що на формування правових систем впливали чимало світоглядних форм, зокрема релігія. З огляду на сучасний стан розвитку більшості успішних держав, суспільство яких сповідує, для прикладу, християнство, саме релігії надається одне

із провідних важелів морально-етичного регулятора суспільних відносин. Попри значення релігійних правил як моральних норм, доцільно розглядати їх перманентний вимір у цих державах для чинної нормативної правової регламентації.

Отже, існує потреба у концептуальному, заснованому на сучасній методології, дослідженні загальнотеоретичного виміру процесу акультурації у релігійному типі правових систем. Це дасть змогу простежити те, що розвинені суспільства, котрі основою обрали засадничі світові релігії, щоби долати прірву між природним і трансцендентним, поклалися передусім на право. Означене вкотре доводить актуальність теми дисертації і необхідність комплексного теоретико-правового дослідження поняття, видів і тенденцій розвитку процесу акультурації у релігійних правових системах. Це й зумовило вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. № 649-р «Про затвердження Концепції реформування наукової та науково-технічної діяльності в системі органів внутрішніх справ» (щодо використання сучасних інформаційно-психологічних технологій у діяльності ОВС і проведення міжгалузевих досліджень на перетині юридичних та інших наукових галузей знань), Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років, затвердженого наказом МВС України від 29 липня 2010 р. № 347, а також у контексті наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямом «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер 0113U002433).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є комплексне наукове розроблення обґрунтованих теоретичних знань щодо чинників, які сприяють процесу акультурації у релігійному типі права у контексті сучасного біполярного світу.

Для досягнення мети окреслено такі *задачі*:

- визначити стан дослідження проблеми;
- з'ясувати на основі наявних теоретико-правових досліджень методологію акультурації у релігійному типі правових систем;
- розглянути загальнотеоретичні аспекти правових систем релігійного світу;
- розкрити поняття, сутність і закономірності процесу акультурації у правових системах релігійного типу;
- окреслити історичні й соціальні передумови акультурації у континентальному праві;
- встановити вияв акультурації у релігійних правових системах через ментальність;
- з'ясувати проблемні аспекти акультурації у мусульманському праві;
- спроектувати динамічні властивості правової системи на основі методології акультурації у площині правової комунікації між західною традицією права та релігійним правом;

– сформуувати онтологічні аспекти розвитку і вдосконалення правової системи в контексті методології акультурації;

– спрогнозувати тенденції трансформування джерел права в контексті акультурації;

– розробити теоретичні та практичні рекомендації, пов'язані з удосконаленням правової системи на основі методології акультурації у релігійних правових системах.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі акультурації у релігійних правових системах.

Предмет дослідження – загальнотеоретична характеристика процесу акультурації у релігійному типі правових систем.

Методи дослідження обрано відповідно до мети та задач, з урахуванням об'єкта та предмета наукової роботи. Методологічною основою дисертації є комплекс загальнофілософських, загальнонаукових і спеціально-правових методів, а саме: найбільш адекватними у вивченні релігійних правових систем стали *методологічні засади акультурації*, застосовувані для пізнання понять, ознак, сутності, джерел і типологічних ознак у порівняльно-правових дослідженнях. Ключову роль у методологічному спектрі виконує категоріально-поняттєвий апарат, зокрема термінолексеми «акультурація», поняття релігійного права, його норм, типів релігійних правових систем, механізму взаємодії національного та міжнародного позитивного права (розділи 1, 2; підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1).

Для аналізу релігійних правових систем застосовано такі методи: *герменевтичний* – для пояснення термінів (підрозділ 1.1); для аргументації мети – *системний, гуманістичний* (підрозділ 1.3); для ілюстрації дії акультурації – *діяльнісний* (підрозділи 3.1, 3.2); *інституційний, комунікативний, структурний, функціональний, функціонально-структурний, системно-функціональний* методологічні підходи (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Поглибленим аналізом у межах релігійно-правових систем вирізняється *еволюційний* метод для дослідження індуського, іудейського, мусульманського та християнського канонічного права (розділи 1, 2, 3), а також *формально-юридичний* (для вивчення внутрішньої та зовнішньої форм права (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2).

Для розкриття виникнення та аналізу функціонування акультураційних явищ використано *історико-правовий метод* (підрозділи 1.1, 1.2, 3.2, 3.3); *логічний* – застосовано для аналізу окресленого явища через метод сходження від абстрактного до конкретного, що сприяв розкриттю процесу формування релігійних правових систем (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1); *порівняльно-правовий метод* використано для встановлення спільних і відмінних ознак релігійних систем (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3, 2.4); *системно-структурний* – для розгляду у правових системах норм – релігійних, корпоративних (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4). Застосовано елементи статистичного аналізу (підрозділи 2.1, 3.1); використання синергетичного підходу дало змогу дослідити системи, що самоорганізуються (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією із перших спроб комплексного теоретико-правового дослідження

загальнотеоретичної концепції процесу акультурації у релігійному типі правових систем. У дисертації одержано нові наукові результати, які розкривають особистий внесок автора в опрацювання теми, яка досліджується:

уперше:

– проаналізовано і класифіковано форми впливу релігії на формування та розвиток правових систем крізь призму процесів акультурації як явища, що впливає на процеси спадкоємності, сприйняття, повторюваності й запозичення права, створеного в інших державах унаслідок історичної акумуляції і зв'язку правової культури держави, політичні та соціально-економічні умови функціонування яких близькі або споріднені;

– здійснена акцентуація спільного та відмінного аспектів світських і релігійних правових систем як прояву світоглядно-суспільного регулятора загальносвітових і національних правових вартостей через менталітет і комунікативну взаємодію;

– потрактовано релігію як основний чинник, що доповнює, визначає та забезпечує формування правових систем, а також акумулює базові і необхідні цінності, принципи суспільного життя, без яких не може обійтися жодна із цивілізованих держав;

удосконалено:

– теоретичну модель акультурації відносин у сучасних релігійних правових системах;

– трактування типів правових систем світу;

– норми, що увиразнюють правові системи через релігійні регулятори свідомості;

дістали подальший розвиток:

– розуміння циклічності правогенетичного виміру суспільних відносин; етапи громадської підтримки суспільних відносин як необхідної умови творення правової нормативності;

– виокремлення способів подолання релігійно-правових конфліктів у межах суспільного регулювання, що відображає концепцію, відповідно до якої основною особливістю правових систем християнських країн є секуляризованість права, а відтак його відокремлення від релігії;

– обґрунтування значення процесів секуляризації та ресекуляризації у вираженні імплементації правових норм у релігійні учення у межах впливу державотворчих і правотворчих тенденцій на оптимізацію міжрелігійного діалогу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційні положення спрямовані на розвиток теорії держави і права та можуть бути використані:

у правотворчості – з метою уточнення і підвищення ефективності процесу правотворення;

у навчальному процесі – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Теорія держави та права», «Історія правових і політичних учень», «Порівняльне правознавство», підготовки нових навчальних і навчально-методичних посібників, у науково-дослідній роботі студентів, а також для підвищення рівня юридичної

підготовки;

у *правовиховній сфері* – для формування сучасного рівня правової культури та правової свідомості представників багатьох конфесій.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення і результати дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, де була виконана дисертація, а також були оприлюднені на таких конференціях: «Забезпечення органами внутрішніх справ європейських стандартів прав людини у своїй діяльності» (м. Львів, 7 грудня 2012 р.); «Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 11 квітня 2013 р.); «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 27 вересня 2013 р.); «Філософські, теоретичні та методологічні проблеми юридичної науки в умовах євроінтеграції України» (м. Львів, 25 квітня 2014 р.); «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 10–11 жовтня 2014 р.); «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Херсон, 17 жовтня 2014 р.); «Дотримання прав людини: сучасний стан правового регулювання та перспективи його вдосконалення (м. Київ, 5 березня 2015 р.).

Публікації. Основні положення і висновки, сформульовані в дисертаційній роботі, викладені у шести наукових статтях, п'ять із яких опубліковано у наукових фахових виданнях України, одна – у виданні іншої держави (Республіка Молдова), а також у семи тезах доповідей на науково-практичних заходах.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 182 сторінки, із них основний текст – 161 сторінка. Список використаних джерел (223 найменувань) викладено на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, охарактеризовано ступінь наукового опрацювання проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами і темами, сформульовано мету і задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення, наведено дані про їх апробацію та публікації автора за темою дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічна характеристика акультурації у релігійних правових системах» містить три підрозділи та присвячений аналізу джерельної бази дослідження, характеристиці основних методологічних підходів і загальнотеоретичних аспектів вивчення акультурації у релігійних правових системах.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукового дослідження»* вказано на те, що правова система виступає тим компонентом суспільного життя, без якого сучасна людина не зможе проіснувати в демократичному суспільстві, громаді, групі та державі.

Попри це, тривають дискусії стосовно того, чи правильно вжито та пояснено це поняття. Врешті, напрями реалізації правової системи доволі різноманітні, ґрунтуються на таких соціальних системах, як релігія, мораль, політика та навіть економіка, а також соціальних цінностях, що безпосередньо впливають на правову систему, її зв'язок із суспільними феноменами, визначають специфіку національної правової системи.

У підрозділі 1.2 *«Методологія дослідження акультурації в аналізі релігійних правових систем»* зазначено, що використаний під час написання дисертації методологічний інструментарій має різноманітний характер і становить багаторівневу систему необхідних методологічних засобів. Ця система не є статичною ієрархію, яка відображена в такому вигляді насамперед для наочності, а утворює динамічну, органічну систему, між структурними елементами якої наявні зв'язки, відносини та взаємодія. Окрім цього, у дослідженнях релігійних правових систем активно застосовують і системний, гуманістичний, кібернетичний, інституційний, структурний, функціональний, комунікативний, функціонально-структурний, системно-функціональний, комплексний методологічні підходи. Вони можуть певною мірою моделюватися, поєднуватися, що лише підсилює порівняльно-правові дослідження в межах релігійно-правових систем індуського, іудейського, мусульманського та християнського канонічного права.

У підрозділі 1.3 *«Загальнотеоретичні аспекти правових систем релігійного світу»* з'ясовано, що сьогодні питання релігійного чинника у типологізації національних правових систем не набуло фактичного закріплення, через це потребує всебічного та повного вивчення. Крім того, розглядаючи релігію як основний чинник, котрий визначає та забезпечує формування правових систем, а також акумулює базові та необхідні цінності й принципи суспільного життя, зазначено, що без нього не може обійтись жодна із цивілізованих держав. Релігія є частиною функціонування правової системи загалом, а також її елементів. Через це догми окремого віровчення, релігійна практика є передумовами, що забезпечують вплив на державну та правову дійсність.

Розділ 2 «Сучасні закономірності процесу акультурації у релігійному типі правових систем» містить чотири підрозділи, що присвячені історико- та теоретико-правовому дослідженню процесу акультурації у релігійному типі правових систем у нинішніх суспільних відносинах.

У підрозділі 2.1 *«Поняття, сутність і закономірності процесу акультурації у правових системах релігійного типу»* здійснено спробу довести, що акультурація виявляє міжкультурний контакт різних соціальних груп, залежно від того, котрі культури можуть мати етнічний, релігійний, правовий характер. Закономірності процесу акультурації більшою мірою забезпечують у широкому розумінні тенденції розвитку національно-правових культур, до уваги беруться такі елементи, як норми, юридичні процедури, форми та види, інститути права, тобто реалізується міжкультурна та міжнаціональна інтеграція, зокрема взаємна правова інтеграція. Нині більшість із наявних правових систем є результатом не тільки внутрішнього розвитку, а й довготривалої культурної взаємодії. Через це швидкі та поглинальні інтеграційні процеси, що актуалізують перед сучасними державами та

інтернаціональними організаціями усіх рівнів загальну потребу формування оптимального механізму міжнародного правового співробітництва, уможливлють у найближчому майбутньому використання міжнародного досвіду та його впровадження у національну правову систему.

У підрозділі 2.2 «Історичні й соціальні передумови акультурації у континентальному праві» стверджено, що специфіка та неординарність права європейських держав і в історичному, і генетичному аспектах зумовлена різноманітними чинниками, зокрема грецькою філософією, римським правом, характерними особливостями утворення перших держав на Європейському континенті. Право потрібно розглядати як засіб досягнення соціальної гармонії шляхом стримування порочних інстинктів людини. Крім того, слід мати на увазі, що у багатьох суспільствах недоліки правових систем необхідно трактувати як неминуче зло, і заміна одного режиму, заснованого на репресивному законодавстві, іншим могла призвести лише до нових переслідувань і цькувань. Тому слід вважати, що необхідно заборонити будь-які обмеження, засновані на праві, в усіх його проявах і формах.

У підрозділі 2.3 «Вияв акультурації у релігійних правових системах через ментальність» акцентовано на тому, що, досліджуючи питання правових систем релігійного світу, охоплюємо і питання акультурації, як причинно-наслідкового процесу освоєння цих систем у різних державах і на різних континентах. За поєднання та налагодження зв'язку минулого із теперішнім можемо побачити, як реально тривав процес формування правової системи тієї чи іншої країни. В результаті глобального переосмислення правової спадщини майбутнього можна усвідомити ціннісну необхідність тих традицій, звичаїв, практики, релігійних норм, постулатів, моральних засад, а також корінних природних прав людини, котрі увійшли в основу минулих часів і вдало поєдналися із сучасними нормативними приписами. Відтак саме «традиції в праві» відтворюють глибинний зв'язок і різноманітність культурних, релігійних і правових цінностей, котрі інтерпретувались у правову акультурацію, яку спостерігаємо нині.

У підрозділі 2.4 «Проблеми акультурації у мусульманському праві» з'ясовано, що зазвичай взаємовідносини між мусульманськими та західними державами розвивались у сфері публічного права, а також цивільних і комерційних операцій, які на практиці виявились особливо важливими. І саме в цій сфері недоліки ісламської системи права (з точки зору сучасних вимог) найбільш очевидні. Умовно проблеми, що виникають і впливають на сучасне мусульманське право, можна поділити на дві групи: 1) внутрішні проблеми щодо організаційної структури ісламу та релігійної віри; 2) суперечності з позарелігійними ідеями. До першої групи можна віднести проблеми ставлення до Корану і сунни як основних джерел мусульманського права, влади і панування над людьми, прав людини тощо. Другу групу проблем, що виникають і здійснюють вплив на мусульманське право, утворюють суперечності у позарелігійній сфері. Врешті, сучасні тенденції до ісламізації права проявляються у включенні у національні кримінальні кодекси норм шаріату.

Розділ 3 «Динамічні властивості правової системи на основі методології

акультирації» містить два підрозділи та присвячений гносеологічно-онтологічному дослідженню правової системи в межах методології акультирації.

У підрозділі 3.1 *«Правова комунікація між західною традицією права та релігійним правом у процесі побудови та розвитку правової системи»* йдеться про те, що нині реалізується взаємозв'язок і збагачення відповідних соціокультурних систем, охоплюючи правові. Адаптація та незмінне пришвидшення інтеграційних процесів виражає сучасні тенденції сьогодення на всіх рівнях, відтак модернізує необхідність вироблення оптимізації суспільно-правового, культурного співробітництва, котре би допомогло найбільш ефективно та безболісно закріпити зарубіжний досвід у національній правовій системі. Річ у тому, що обмеження чи ізоляція в сучасному глобальному світі на практиці неможливі, через це будь-яка модель «закритого суспільства» виглядатиме надуманою і невиправданою. Тому сьогодні основне завдання – це ефективна інтеграція та здійснення оптимальної моделі, що врахує існуючі реалії та потенційні фактори, такі як релігійні, соціокультурні, національні та ін.

У підрозділі 3.2 *«Онтологічні аспекти еволюційного вдосконалення правової системи на основі методології акультирації»* з'ясовано, що серед основних особливостей вдосконалення правової системи слід виокремити застосування онтологічного підходу, котрий уможливить, у глобальному розумінні, вивчення питання правосвідомості людини, допоможе дослідити її істинне буття на землі, зрозуміти, чому та як саме реалізується процес акультирації в різних правових системах, організації основних знань у межах правової інформації, створить єдину семантичну мережу понять, а також визначень, процесів і підходів. Вивчення онтологічної обумовленості процесу розвитку різних правових систем неможливе без розуміння права та його важливого значення у процесі методологічної акультирації. В контексті нашої роботи право виступає тим постулатом, незмінним принципом, на основі якого сформувалися правові системи та методологія акультирації на різноманітних континентах і у різних частинах світу. Найперше багатоманітність правових систем пов'язують із природними та географічними чинниками, що визначають різні умови, а також потреби правових систем.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено і по-новому вирішено наукову проблему формулювання обґрунтованих висновків щодо чинників, які сприяють процесу акультирації у релігійному типі права в контексті сучасного біполярного світу. Під час дослідження підтвердилася актуальність теми та засвідчені нові аспекти аналізованої проблематики. Зокрема, розроблено актуальні підходи до розуміння загальнотеоретичної характеристики процесу акультирації у релігійному типі правових систем та інструментарій вдосконалення правової системи, що створена на основі методології акультирації.

1. У результаті аналізу стану дослідження акультирації у релігійному типі правових систем в юридичній літературі виявлено неоднакове розуміння цього процесу науковцями. Його розглядали здебільшого зарубіжні дослідники в різних

аспектах і підходах, які лише певною мірою розкривають сутність цього явища.

Підходи до обґрунтування релігійного права як, скажімо, первинної системи права акумулюють єдину позицію, відповідно до якої ефективізація правового регулювання суспільних відносин загалом більшою мірою залежить саме від єдності з іншими, на перший погляд, неюридичними системами, й релігійними принципами зокрема. Крім того, доводиться констатувати, що релігія (до слова, не тільки християнство) впливає не лише на формування відповідного світогляду, а й спрямовує у таке ж русло діяльність і поведінку людини-громадянина, виховуючи і повагу до права, і правослухняність, і правову культуру, на основі, власне, внутрішнього, що ґрунтується на церковних чи релігійних моделях світосприйняття. Зокрема, християнська релігія містить чимало аксіологічних інтерпретацій обов'язкової та забороненої в правових межах поведінки, що, без сумніву, сприяє оптимізації правового регулювання.

Особливістю співвідношення релігії і права є, безперечно, їхня двовимірність взаємовпливу, що певною мірою подекуди набуває конфліктного характеру. Врешті, намагання унормувати цей конфлікт змушує вдаватися до консенсусного впливу в його вирішенні, до комплексного дослідження і права, і релігії як найвагомійших суспільно значущих регуляторів, що, доповнюючи один одного, активізують вплив на суспільні відносини в усіх ключових життєвих позиціях людини і держави.

2. Для аналізу релігійних правових систем застосовано увесь спектр методів порівняльно-правових досліджень, які відображають поняття, ознаки, сутність, джерела, типологічні особливості цих правових систем.

Порівняльне правознавство використовує широкий методологічний арсенал юридичної науки, оскільки методологія компаративістики не може бути винятково обмеженою застосуванням порівняльно-правового методу, натомість логічно послідовно вона характеризується використанням загальних, загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціально-наукових методів.

У дослідженні релігійних правових систем застосовано еволюційний, системний, герменевтичний, синергетичний, гуманістичний, кібернетичний, діяльнісний, історико-порівняльний, інституціональний, структурно-системний, функціональний, функціонально-структурний, системно-функціональний, комплексний методологічні підходи. Моделюючись, вони поєднуються, що лише підсилює та увиразнює результативність дослідження в межах релігійно-правових систем індуського, іудейського, мусульманського та християнського канонічного права.

3. Релігія постала частиною правової системи. Вплив соціальних цінностей та орієнтирів на правову систему визначає параметри формування власної національної релігійної практики, яка, своєю чергою, здійснює організацію передумов, що забезпечують вплив на державну та правову дійсність. Ця сфера неодмінно поповнюється самобутністю і збагачується особливостями правових систем світу, їхніми моральними, соціальними, релігійними нормами, що об'єктивно формують функціонування правової системи в цілому. В основі кожної правової системи – право як невід'ємний елемент, із допомогою якого формуються

суспільні відносини у державі. Сьогодні релігійний чинник у типологізації національних правових систем фактично незакріплений.

Аналізуючи релігійно-правові системи в сегменті християнства і мусульманства, зазначено про їхній характерний вплив на правові та державні явища відповідних країн.

4. Глобалізаційні зміни місцевого та міжнародного рівнів у політиці, що спрямовані на перспективу міжкультурних зв'язків і відносин, актуалізують проблематику акультурації, особливо що стосується релігії, права тощо. Фактично простежується взаємовплив усіх систем, тим більше правової системи, однак доводиться констатувати низький рівень сприятливого для цього міждержавного ґрунту. Крім того, складно в такому разі визначити саме ту межу співпраці, яка би не нав'язувалася ззовні, а сприймалася зсередини – добровільно. Крім того, зовнішній вплив не завжди є позитивним, адже містить і суперечливі, неприйнятні для внутрішнього використання, суспільні, моральні, правові та релігійні елементи. Врешті-решт, акультурацію за таких умов можемо трактувати як стихійне явище, що може ефективізуватися у дослідженні засад, механізмів і закономірностей правової акультурації. Безумовно, використання міжнародного досвіду, акультуративного, потребує продуманого, переосмисленого, пристосованого до внутрішньосуспільних обставин конкретної держави підходу. Це сприятиме державотворчим і правотворчим процесам, водночас вимагатиме відповідального державницького усвідомлення проблеми управління взаємозв'язку міждержавного та внутрішньодержавного досвіду. У такому контексті доцільно зауважити про те, що правова акультурація в межах удосконалення суспільних відносин вимагає конкретного управління та впливатиме на подолання соціально-економічної кризи.

5. Релігія як система вірувань сформувалася впродовж багатьох сторіч, як синергія підтримання і зміни соціального порядку. Проблема акультурації в континентальному праві виникає із появою релігії та у зв'язку із її сприйняттям людьми. Відтак її (проблему акультурації) варто розглядати не лише в контексті сьогодення чи Нового часу, а в межах більш ранніх періодів.

У континентальному типі права християнська доктрина була сприятливою для формування правового регулятора й відповідно для становлення правової системи. Щоби сформувати у державі якісно нові відносини суспільного характеру, соціуму потрібне глибинне, історично утверджене фундаментальне засвоєння норм права, релігійних норм як соціально апробованих. Водночас нині доводиться констатувати світську визначеність європейського законодавства. А його дотичність до християнського праворозуміння виражається у релігійному мисленні, культурі та релігійно-правовому менталітеті громадян європейських держав. Окрім того, без огляду на релігійну приналежність, жодна з релігій в європейському суспільстві не визнається державною чи наділеною особливими привілеями, відтак урахування необхідної аксіологічної основи для права залежить від домінуючої кількості вірян і їх безпосереднього впливу на формування суспільних і правових відносин.

Релігійний вплив на право видозмінювався в історичному контексті залежно від суспільного і державного ставлення до релігії. Нинішнє відображення особливостей правотворення проявляється не лише утворенням норм права, а й

безпосередньо акультурацією норм релігії, моралі у правовій системі, утвердженням їх у відповідних правових актах. Окрім того, сучасне моделювання суспільних відносин, модернізація економічного, політичного та релігійного вимірів життя впливає на оптимізацію національної правової системи держави. Важливим компонентом у цьому разі є правотворча діяльність. Окрім того, дослідження засад правотворення у різних державах логічно обумовлено, зважаючи на те, що кожна з держав володіє усталеними традиціями.

6. Дієвість та ефективність акультурації права не досягаються у випадку нівелювання культурно-правової ментальності, «грунту» народу-реципієнта. Однак і механічне перенесення її на інший «грунт» призводить не лише до знецінення акультурації, ототожнення її із юридичною експансією, суперечливості акультурації.

Не кожна акультурація правових елементів є результативною у вітчизняному праві. Її ефективність гарантується необхідністю наявності трьох форм прояву – потреб, готовності й здатності суспільства до засвоєння й використання запозичених елементів, до їхньої адаптації у національній правовій системі.

Результати взаємодії правових систем залежать від методів, які застосовуються у реалізації акультурації. Ідеальний варіант процесу акультурації у формі права спрямований не тільки на оволодіння сукупністю готових правових норм і вимог, що сприймаються (з чужого досвіду), адаптацію їх до національного ґрунту, чинних норм і вимог суспільства, але й засвоєння їх через правосвідомість індивідів і суспільства.

7. Комунікативна взаємодія всіх учасників міжнародних відносин відкриває широкі шляхи для пошуку точок перетину правової системи і релігійних інтенцій. Лише через діалог релігійних і правових намірів устанавлюється органічне прагнення до врегулювання суспільних відносин (і не лише в межах держави, але й на міжнародному рівні). Відтак постійний розвиток правових систем через комунікативну правову сферу – це шлях до еволюційного поступу кожної держави.

Тепер доволі посилено акумулюються об'єктивні та невідворотні глобалізаційні процеси, що охопили практично всі сфери суспільного життя. З одного боку, глобалізація розширює можливості людства щодо реалізації власних інтересів і цілей, проте, з іншого боку, спроможна призвести до негативних наслідків, що стосуватимуться політико-економічних криз, загрози міжнародного тероризму національній і міжнародній безпеці, релігійного екстремізму та ін.

У цьому контексті зауважено про так звану позитивацію норм релігії, що ґрунтується на безпосередній обумовленості їх (норм) необхідності й можливості розвитку в системі національного законодавства, зважаючи, скажімо, на українську реальність у напрямі демократизації права та держави. Спираючись на переконання, що право привалює над іншими суспільними регуляторами, слушно, на наш погляд, уніфікувати норми релігії з нормами права, створивши сприятливі умови для їх взаємозв'язку, що, безумовно, сприятиме їх затвердженню у відповідних нормативних актах.

Отож, ефективність правотворення спричиняється багатьма суспільними факторами. За різних історичних обставин у комунікації проявляються та

домінують і економічні, і політичні, і демографічні, і релігійні фактори. Однак на усіх історико-правових етапах у багатьох державах простежувалася неабияка активність релігійної складової національної правової системи.

Суспільні фактори в багатьох державах формуються залежно від суспільної і державницької політики, культури та релігії, їхнього комунікативного взаємозв'язку. Констатовано, що саме ці фактори задіяні у правотворчих і державотворчих процесах максимально, визначаючи їх змістовну частину.

8. Пізнавальні аспекти аналізу формування правової системи в нинішніх українських реаліях доводять, що національне право обумовлено західною правовою традицією, вираженою більшою мірою культурно-релігійним виміром. Зважаючи на те, що державно-церковні відносини є двостороннім взаємопов'язаним феноменом, то оптимальна модель їхньої взаємодії полягатиме у визнанні меж діяльності держави та церкви в контексті їх впливу на людину, суспільство та право. Хоча класична візантійська модель державно-церковних відносин IX ст. виражена у тезі про взаємозв'язок світської влади та священства «як тіла і душі». Такий підхід ознаменований в історії як «симфонія» держави та церкви, що обумовлюється взаємопідтримкою і взаємодоповненістю. Відтак держава знаходить у церкві духовну підтримку, спрямовану на досягнення державотворчих і правотворчих цілей, покладених в основу формування громадянського суспільства та світогляду й правосвідомості громадян. Водночас церква отримує від держави сприятливі умови для місіонерства та духовного супроводу своїх вірян, котрі є і громадянами держави.

Сакралізація суспільних норм і цінностей забезпечує функціонально-суспільну стабільність реалізації християнства в державі. Християнство виконувало роль легітиматора, утверджуючи норми, корисні для конкретної суспільної і державної структури, правової системи, національного та міжнародного рівнів, створюючи людині-громадянину необхідні передумови для реалізації власних релігійно-державних обов'язків.

Завдяки нівелюванню однобічного підходу до правосвідомості сучасна юридична наука спроможна, розвиваючи різні концепції теорії і практики правосвідомості, визнати перманентність морально-релігійних факторів відродження права й правосвідомості. Релігійні норми були, є і будуть першоджерелами права, оскільки кожна зі світових релігій володіє системою морально-етичних заповідей духовного змісту, порушення яких засуджується не лише з релігійної, а й правової точок зору. Тому усвідомлення і внутрішнє визнання людиною верховенства релігійних норм неодмінно передбачає визнання верховенства права, що позитивно впливає на унормування протиправної поведінки громадянина у площині морально-правового виміру.

Нинішній розвиток міжнародної спільноти свідчить про відсутність такої правової системи, що за природою розвивалася би самотужки, без урахування норм правових систем інших держав. Отже, пошук найоптимальніших моделей правової регламентації суспільних відносин, взаємозв'язку суспільних норм і приписів, визнання важливості релігійних принципів у державотворенні та правотворенні на різних історичних етапах визначали державний устрій, що стосується

міжособистісних стосунків загалом і правової системи зокрема. В цьому випадку релігійно-правове підґрунтя посилює приналежність як релігії, так і права до загальнолюдських цінностей. Відтак можна стверджувати про двовимірність ставлення до впливу релігії і церковних цінностей на правосвідомість, правовий світогляд, правову культуру, зрештою, право, що спонукає дослідників цієї проблематики до перспективних пошуків запобігання конфронтації і реалізації ідей корекції комунікативних взаємозв'язків права і релігії.

Перспективним у контексті розгляду окресленої проблематики є аналіз розвитку акультураційних процесів у національних правових системах і способів запобігання негативним наслідкам впливу інших релігійних систем на функціонування окремих національних.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Городній М. М. Вплив канонічного права на право Європи: проблема акультурації / М. М. Городній // Митна справа: науково-аналітичний журнал. – № 2 (86). – 2013. – С. 291–299.
2. Городній М. М. Загальнотеоретичні аспекти мусульманського права (в контексті акультурації) / М. М. Городній // Митна справа: науково-аналітичний журнал. – № 2. – 2014. – С. 27–33.
3. Городній М. М. Типологічні особливості мусульманського права в контексті акультурації / М. М. Городній // Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання. – № 2. – 2014. – С. 16–22.
4. Городній М. М. Загальнотеоретичні аспекти індуського права (в контексті акультурації) / М. М. Городній // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – № 12. – 2014. – С. 55–59.
5. Городній М. М. Типологічні особливості індуського права в контексті акультураційних процесів / М. М. Городній // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – № 1 (5). – 2014. – С. 20–27.
6. Городній М. М. Типологічні особливості мусульманського права в контексті акультурації / М. М. Городній // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – Випуск 29. Частина 2. Том 3. – Ужгород, 2014. – С. 9–15.
7. Городній М. М. Секуляризація, акультурація, мультикультуралізм і методологічні засоби дослідження релігійних правових систем (у контексті прав людини) / М. М. Городній // Забезпечення органами внутрішніх справ європейських стандартів прав людини у своїй діяльності: матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, 7 грудня 2012 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 151–154.
8. Городній М. М. Проблеми взаємодії західної традиції права з мусульманським правом / М. М. Городній // Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку: матеріали 1-ої Регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 11 квітня 2013 р.). – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2013. – С. 140–143.

9. Городній М. М. Порівняння як метод дослідження акультураційних процесів / М. М. Городній // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: матеріали Звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 27 вересня 2013 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – С. 50–54.

10. Городній М. М. Іджма і кіяс як джерела мусульманського права в контексті акультурації / М. М. Городній // Філософські, теоретичні та методологічні проблеми юридичної науки в умовах євроінтеграції України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25 квітня 2014 р.). – Львів: Терно-граф, 2014. – С. 359–364.

11. Городній М. М. Проблеми акультурації в праві / М. М. Городній // Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон, 10–11 жовтня 2014 р.). – Херсон: Гельветика, 2014. – С. 8–10.

12. Городній М. М. Методологія акультураційних процесів / М. М. Городній // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: матеріали Звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2014. – С. 87–91.

13. Городній М. М. Проблеми акультурації у мусульманському праві / М. М. Городній // Дотримання прав людини: сучасний стан правового регулювання та перспективи його вдосконалення: матеріали другої звітної Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5 березня 2015 р.). – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 64–67.

АНОТАЦІЯ

Городній М.М. Загальнотеоретична характеристика процесу акультурації у релігійному типі правових систем. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, Івано-Франківськ, 2016.

Дисертація є комплексним науковим розробленням обґрунтованих теоретичних знань щодо чинників, які сприяють процесу акультурації у релігійному типі права у контексті сучасного біполярного світу. Проаналізовано і класифіковано форми впливу релігії на формування та розвиток правових систем крізь призму процесів акультурації як явища, що впливає на процеси спадкоємності, сприйняття, повторюваності й запозичення права, створеного в інших державах унаслідок історичної акумуляції і зв'язку правової культури держави, політичні та соціально-економічні умови функціонування яких близькі або споріднені. Здійснено акцентуацію спільного та відмінного аспектів світських і релігійних правових систем як прояву світоглядно-суспільного регулятора загальносвітових і національних правових вартостей через менталітет і комунікативну взаємодію. Потрактовано релігію як основний чинник, що

доповнює, визначає та забезпечує формування правових систем, а також акумулює базові і необхідні цінності, принципи суспільного життя, без яких не може обійтись жодна із цивілізованих держав.

Ключові слова: акультурація, релігія, держава, суспільство, людина, право, правовий менталітет, правові системи.

АННОТАЦИЯ

Городний М.М. Общетеоретическая характеристика процесса аккультурации в религиозном типе правовых систем. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Ивано-Франковский университет права имени Короля Данила Галицкого, Ивано-Франковск, 2016.

Диссертация является комплексной научной разработкой обоснованных теоретических знаний по факторам, способствующим процессу аккультурации в религиозном типе права в контексте современного биполярного мира. Проанализированы и классифицированы формы влияния религии на формирование и развитие правовых систем сквозь призму процессов аккультурации как явления, влияющего на процессы преемственности, восприятия, повторяемости и заимствования права, созданного в других государствах как вследствие исторической аккумуляции и связи правовой культуры государства, политические и социально-экономические условия функционирования которых близки или родственны. Осуществлена акцентуация общего и отличительного аспектов советских и религиозных правовых систем как проявления мировоззренчески-общественного регулятора общемировых и национальных правовых ценностей через менталитет и коммуникативное взаимодействие. Истолковано религию как основной фактор, который дополняет, определяет и обеспечивает формирование правовых систем, а также аккумулирует базовые и необходимые ценности, принципы общественной жизни, без которых не может обойтись ни одна из цивилизованных стран.

Ключевые слова: аккультурация, религия, государство, общество, человек, право, правовой менталитет, правовые системы.

SUMMARY

Gorodnij M.M. General theoretical description of the process of acculturation in a religious type of legal systems. – Manuscript rights reserved.

Thesis for the scientific degree of candidate of law sciences in specialty 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and law studies. – Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi, Ivano-Frankivsk, 2016.

The dissertation is a complex scientific developing sound theoretical knowledge of the factors contributing to the process of acculturation in a religious type of law in the context of modern bipolar world. Analyzed and classified forms of religious influence on

the formation and development of legal systems in the light of the processes of acculturation as a phenomenon that affects the process of succession, perception, repeatability and drawing rights established in other states as a consequence of the historical accumulation and communication of legal culture of the state, political and socio-economic operating conditions which are similar or related. Implemented accentuation general and distinctive aspects of Soviet and religious legal systems as a manifestation of ideologically-public control global and national legal values through mentality and communicative interaction. Interpreted religion as a major factor that complements, defines and ensures the formation of legal systems, as well as accumulate the basic and necessary values, principles of public life, without which it cannot do any one of the civilized countries.

Background research compounded by the fact that the current conditions of the legal system necessarily characterized by variability under the influence of internal, political, legal, social, economic and others. factors such as under the influence of integration processes in the European Community. Thus, in the case of religious acculturation factors, it is recognized direct penetration of religious teachings into the legal existence of a particular state or a particular social community, that the implementation of religious content shows up in modern cultural and legal forms, and this study reinforces the importance of rethinking these issues.

In the context of improving legal activity and optimize relationships generally an interest to enhance personal and social relations and enhance business communication. In this case it is advisable to note about the impact of globalization on optimization mechanisms mediating relations in globalization scale. It increases directing globalization towards the right to influence those areas that until recently were not available to him (multinational public relations etc.). So, first it is necessary to emphasize the crucial role objectively determined and globalization in expanding legal space in general. However, globalization is intensifying and redefining the concept of legal acculturation. Within the framework of the current state of the legal system have a continuous effect one legal system to other less developed. Thus borrowed elements of a developed legal system for reintegration are less developed.

Approaches to study religious right as, say, the primary system of law accumulate common position, according to which, efficiency legal regulation of social relations in general more dependent it is on unity with other, seemingly non-legal systems and religious principles in particular. In addition, it must be noted that religion (by the way, not just Christianity) affects not only the formation of the world, but directs in the same channel activity and behavior-citizen, nurturing and respect for the law and legal obedience and legal culture, based, in fact, domestic-based models of church or religious worldview. In particular, the Christian religion contains many axiological interpretations mandatory and prohibited under the legal framework of behavior that undoubtedly contributes to optimizing the regulation.

Keywords: acculturation, religion, the state, society, people, law, legal mentality, legal systems.